
Krešimir BUŠIĆ

DOTICAJI
HERCEGOVAČKIH
FRANJEVACA S BAČKIM
HRVATIMA, OD FRA
DIDAKA BUNTIĆA DO
FRA DOMINIKA MANDIĆA
TE BOSANSKOG
FRANJEVCA I MOSTARSKO-
-DUVANJSKOG BISKUPA
FRA ALOJZIJA MIŠIĆA

Kada analiziramo kompleksne procese hrvatske nacionalne integracije, treba istaknuti kako oni započinju još u 19. stoljeću te se umnogome nastavljaju i u početku 20. stoljeća. U tom “dugom 19. stoljeću” i “kratkom 20. stoljeću” procesi hrvatske nacionalne integracije oblikuju se u zamršenim okolnostima razvoja građanskog društva unutar višenacionalnih državnih zajednica, kakve su u to vrijeme Austro-Ugarska Monarhija i Osmansko Carstvo, odnosno nešto kasnije monarhistička jugoslavenska zajednica. Treba istaknuti kako već u drugoj polovini 19. stoljeća, uz Bansku Hrvatsku i Slavoniju, ti procesi zahvaćaju i rubne ili periferijske hrvatske zajednice te se gotovo paralelno preporodno djelovanje uglednih hrvatskih pojedinaца odvija od Istre, preko Dalmacije i Bosne i Hercegovine sve do prostora Južne Ugarske, tj. prostora Baranje, Bačke i Banata. Posebice je to vidljivo kod rubnih ili periferijskih hrvatskih etničkih zajednica, kao što su bački Hrvati-Bunjevci i Šokci. Oni su već od 15. stoljeća, u doba velike osmanske ugroze, iz južnih hrvatskih krajeva, tj. Dalmacije i Bosne i Hercegovine, započeli naseljavati prostor Južne Ugarske. Naseljivanje je dodatno intenzivirano nakon ponovljenih velikih selidbi krajem 17. i na početku 18. stoljeća.

Nakon oslobođanja od osmanske vlasti rimokatoličko stanovništvo u velikom se broju, uz nesebičnu potporu bosansko-hercegovačkih franjevacа, također naseljuje na novooslobođeni prostor u Slavoniji i Srijemu odnosno Baranji, Bačkoj i Banatu. Hrvati-Bunjevci su već tijekom 18. stoljeća u znatnoj mjeri pridonijeli razvoju modernizacijskih procesа nove domovine. Brojni ugledni Hrvati, koji se još u to vrijeme izjašnjavaju kao Iliri ili Dalmatinci, već tada unutar južnougarskih županija i gradova obnašaju vodeće poslove u okviru lokalne uprave, a treba naglasiti kako je uz latinski u tamošnjoj službenoj uporabi bio zastupljen i hrvatski jezik ikavskoga dijalekta (Prčić, 1936.:

35). Taj iznimno dobar položaj unutar južnougarskoga društva dovodi do toga da se pod pritiskom mađarske nacionalne ideologije dio bunjevačkih prvaka krajem 18. i u prvoj polovini 19. stoljeća postupno integrira te gubi veze s identitetom svoje zajednice, preuzimajući tvorbe mađarske nacionalno-integracijske ideologije i nove standardizirane mađarske kulture. Već se tada pod tim utjecajem dio bunjevačkih prvaka elitne razine u kulturnom smislu odvaja od identitetske narodne razine te se asimilira (Pekić, 1930.: 160-161). Ipak, bunjevački je puk još od vremena doseljenja iz starih krajeva ostao kulturno-identitetski nepromijenjen. Stoga su upravo navedene migracije bitno odredile socio-povijesni tijek modernizacijskih odnosno nacionalno- i kulturno-integracijskih procesa među južnougarskim hrvatskim etničkim zajednicama. To se posebice vidi nakon započinjanja preporodnih aktivnosti biskupa Ivana pl. Antunovića, jer su se i na prostoru Bačke od druge polovine 19. stoljeća hrvatski nacionalno-integracijski procesi usko vezali uz južnoslavensku nacionalnu ideologiju, potaknutu iz đakovačkog i zagrebačkog integracijskog središta. Upravo južnoslavenska ideologija svoje temeljno uporište gradi na preradbi sličnih kulturno-identitetskih tvorbi pučke razine svih Južnih Slavena.

No, paralelno s odvijanjem ovih procesa događaju se i snažni dezintegracijski utjecaji, koji svoje ishodište imaju kako u djelovanju vladajućih mađarskih elita tako i u proturječnostima koje u sebi sadrži upravo južnoslavenska ideologija. Osnovni pokazatelj tih negativnih kretanja vidi se u činjenici što Mađari zbog tadašnjega sukobljivanja s hrvatskim političkim prvacima ne priznaju etničke zajednice Bunjevce i Šokce za Hrvate te na taj način slabe izgleda za uspješnu provedbu hrvatskih kulturnih i nacionalnih integracijskih procesa.

Istodobno, zbog prihvatanja južnoslavenske “nacionalne ideologije”, koju u otporu prema mađarskome hegemonizmu propagira biskup Antunović, primjetno je kako on ne želi prihvatiti postojanje bitnih identitetskih razlika između različitih južnoslavenskih naroda, posebice između Srba i Hrvata. On u vlastitoj romantičarsko-ideologiziranoj preradbi “južnoslavenstva” uz bok navedenih, tada već formiranih, nacionalnih zajednica stavlja i etničke zajednice Bunjevaca i Šokaca. Upravo ta njegova predodžba o Bunjercima kao “jednakim” i Srbima i Hrvatima učinila je da se bunjevačko etničko ime u nadolazećim vremenima na tom prostoru prihvati kao izraz pseudonacionalnoga izražavanja (Bušić, 2008.: 135).

Posebice je važno uočiti ovu činjenicu, jer od druge polovine 19. stoljeća uz mađarski hegemonizam sve više

maha na prostoru Južne Ugarske ima i novi srpski nacionalni pokret, koji, uz potporu kulturnih i političkih elita iz Kneževine Srbije, želi sve štokavce integrirati u srpsku naciju te amputirati većinu južnoslavenskih zemalja tadašnjeg Osmanskoga Carstva i Austro-Ugarske Monarhije i pripojiti navedenoj kneževini, odnosno nešto kasnije ustrojenoj Kraljevini Srbiji. Stoga ti velikosrpski krugovi u drugoj polovini 19. i na početku 20. stoljeća djelomično prihvaćaju južnoslavensku nadnacionalnu ideologiju kao mogući pomagač u ostvarivanju svojih ekspanzionističkih ciljeva, preko koje mogu izravno utjecati na slabljenje vlasti susjednih zemalja, ali i na zaustavljanje hrvatskih teritorijalnih i nacionalno-integracijskih procesa, jer im je i uspješna provedba tih procesa izravna prijetnja pri ostvarenju zacrtanih ekspanzionističkih ciljeva. To posebice dolazi do izražaja na samom kraju Prvoga svjetskoga rata, tj. nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije, kada se srpski hegemonistički krugovi, odmah po osnivanju monarhističke jugoslavenske državne zajednice, izravno zalažu za ostvarenje plana stvaranja Velike Srbije te se sukobljuju s hrvatskim političkim prvacima u njihovim pokušajima oko očuvanja teritorijalnoga integriteta hrvatskih zemalja, odnosno sprečavanja velikosrpskog nasilnog asimiliranja hrvatskih etničkih zajednica.

Krešimir BUŠIĆ
**Doticaji hercegovačkih
 franjevaca s bačkim
 Hrvatima, od fra Didaka
 Buntića do fra Dominika
 Mandića te bosanskog
 franjevca i mostarsko-
 duvanjskog biskupa fra
 Alojzija Mišića**

Doticaji bačkih Hrvata-Bunjevaca s hercegovačkim franjevcima. Prvi posjeti fra Didaka Buntića i fra Alojzija Mišića

Nakon što je Austro-Ugarska Monarhija 1878. okupirala ne nešto kasnije 1908. godine i anektirala Bosnu i Hercegovinu, na prostoru te zemlje započinje intenzivna modernizacija te njezino ponovno uključivanje u okvire europskoga građanskoga društva. Već otprije veliku ulogu u približavanju Bosne i Hercegovine zapadnoeuropskim zemljama, kao i u širenju hrvatskih nacionalno-integracijskih procesa, imaju posebice hercegovački franjevci, predvođeni biskupom fra Paškvalom Buconjićem (*Znameniti Hrvati*, 1925.: 41-42). To se posebice očituje nakon okupacije BiH, jer je već tada fra Buconjić jasno tražio teritorijalnu integraciju BiH s Trojednom Kraljevinom. Hercegovački franjevci, kao dobri poznavatelji prilika u Osmanskom Carstvu i Austro-Ugarskoj Monarhiji, nisu čekali na nužne promjene u svojoj zemlji nego započinju obnoviteljskim radom, a prije svega grade brojne nove crkvene objekte, koji od šezdesetih godina 19. stoljeća po-

staju jezgre budućega duhovnoga i kulturnoga života, ali i jezgra za širenje hrvatskih nacionalno-integracijskih procesa među tamošnjim hrvatskim pukom. Uz fra Buconjića izrastaju i novi franjevački naraštaji, od kojih se krajem 19. i početkom 20. stoljeća svojim požrtvovnim kulturnim i karitativnim radom među mjesnim pukom posebice izdvojio fra Didak Buntić (Nikić, 2004.: 53-55).

Iako su se mađarske i austrijske elite nakon aneksije često sukobljivale oko podjele vlasti i prvenstva u Bosni i Hercegovini, što se zorno vidi i u podjeli viših upravnih i crkveno-dužnosničkih položaja, ipak su ponajviše zazirali od sve izraženijeg jačanja navedenog franjevačkog i hrvatskog utjecaja. Primjerice, nakon obnove Vrhbosanske nadbiskupije, biskup Đakovačke i bosansko-srijemske biskupije, Josip Juraj Strossmayer, predlagao je bečkim vladajućim krugovima da za novoga nadbiskupa imenuju kaločkoga kanonika, Ivana pl. Antunovića, patriotski opredijeljenog bunjevačkog Hrvata, ali zbog sukoba između vodećih elita Dvojne Monarhije taj prijedlog nije prošao, jer su austrijske dvorske elite, štiteći svoje interese, uspjele nametnuti svoga kandidata, Brođanina Josipa Stadlera, dok su mađarske elite već pri samom spomenu Antunovića bile vrlo suzdržane. Posebice stoga što su ga već tada smatrale opasnim "panslavom" koji može ugroziti ostvarenje njihovih interesa u BiH, iako je on bio njihov lojalan građanin i ugledni crkveni velikodostojnik (Bušić, 2005.: 6).

Navedene unutrašnje proturječnosti povezane s neriješenim međunacionalnim odnosima bile su i konstanta političkih odnosa u Austro-Ugarskoj Monarhiji sve do njezine propasti pri kraju Prvoga svjetskoga rata. U takvim prilikama posebice dolazi do izražaja položaj malih naroda, i to prije svega južnoslavenskih, koji se često koriste kao prevaga u nadmetanjima inorodnih vladajućih elita. Tako u drugoj polovini 19. stoljeća na prostorima Trojedne Kraljevine, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te na prostorima Bosne i Hercegovine i Južne Ugarske upravo mađarski politički prvaci protežiraju srpsku manjinsku zajednicu, jer se pribojavaju širenja utjecaja hrvatskih integracijskih procesa, ali još u većoj mjeri moguće ponovne suradnje i dogovora austrijskih i hrvatskih prvaka o pitanju unutarnjeg preuređenja Monarhije na trijalističkom načelu. U tom svjetlu treba promatrati i stalne pokušaje, koje od druge polovine 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća provode mađarske lokalne i državne vlasti, oko sprečavanja jačanja veza različitih hrvatskih zajednica s navedenih – slabo ili nikako nacionalno a još manje teritorijalno integriranih – hrvatskih etničkih prostora. Posljedice

dualistički ustrojenih političkih odnosa bile su upravo katastrofalne za cijeli jugoistok Monarhije, jer su procesi modernizacije bili znatno otežani, a javile su se i velike socijalne razlike između bogatog zapada i sjevera naspram izrazito siromašnog i zapostavljenog jugoistoka zemlje.

Zorni primjer "neprimjerenoga" ponašanja mađarskih elita jest i prigovor ordinarijata Kaločke nadbiskupije iz 1913. godine vlč. Paji Kujundžiću zbog njegova potpomaganja hrvatskih financijskih institucija kao i zbog njegovih kontakata s hrvatskim političkim i kulturnim prvacima iz Trojedne Kraljevine. Sličan odnos prema vlč. Kujundžiću imale su i mađarske državne vlasti, koje su ga sputavale u borbi oko otvaranja škola na hrvatskom narodnom jeziku u Bačkoj, iako su to pravo jamčile svojim zakonima o pravima nacionalnih manjina iz 1868. godine te iako su u to vrijeme na prostoru Ugarske djelovale brojne srpsko-pravoslavne škole kao i vjerske i građanske škole drugih manjina, npr. Nijemaca i Rumunja. Na ta očita osporavanja temeljnih ljudskih prava bunjevačkih Hrvata vlč. Kujundžić je reagirao u pismu u kojem nedvosmisleno iznosi čvrst stav kako nikakvi pritisci ne mogu utjecati na to da se bački bunjevački Hrvati ne povežu i ne surađuju sa sunarodnjacima iz drugih dijelova Monarhije (Evetović, 1940.-41. pretpisak 2005., str. 60-62).

Slično stanje od sredine šezdesetih godina vladalo je i u Trojednoj Kraljevini, a napose se težak utjecaj mađarizacije osjetio u doba banske uprave grofa Dragutina Khuen-Hedervarya, jer je upravo tada zagrebački *Srbo-bran* objavio niz članaka uvredljivog i prijetjećeg sadržaja, usmjerenih protiv Hrvata, a da banske vlasti nisu reagirale. Također treba naglasiti kako su već u vrijeme Hrvatsko-Ugarske nagodbe Srbi bili protežirani pri izboru na vodeće upravne poslove te su, primjerice, na prostoru Srijemske županije, napose u županijskom središtu, Vukovaru, obnašali svu lokalnu vlast, a da nisu činili većinu stanovništva (Antić, 2007.: 123-133; Horvat, 2000.: 276-289).

U takvim su okolnostima i hercegovački Hrvati, predvođeni svojim franjevcima, već od druge polovine 19., a napose u početku 20. stoljeća, morali pronalaziti vlastite putove kako bi osnažili svoju zajednicu. U tom pogledu nemjerljiv je doprinos upravo fra Didaka Buntića, koji je u siromašnoj i krševitoj Hercegovini već 1909. godine javno objavio *Spomenicu* u kojoj je od bečkih središnjih vlasti tražio očitovanje oko rješavanja teškog socijalnog i prosvjetnog stanja, tj. posvemašnje zapostavljenosti naroda tog dijela Monarhije (Nikić, 2004.: 56-57). Iako nije dobio odgovor, fra Didak ne posustaje, nego 1912. godine započinje realizirati vlastiti plan otvaranja seljačkih pučkih

škola te na taj način izravno utječe na suzbijanje raširenog analfabetizma kao bitnog preduvjeta u ostvarenju modernizacijskih i nacionalno-integracijskih procesa. Te njegove napore nije prekinuo ni početak Prvog svjetskog rata, jer se program opismenjivanja nastavio i u prvim godinama svjetskoga sukoba. Ipak, najznačajniji fra Didakov doprinos vidi se upravo tijekom toga rata, kada on ulaže velike napore oko spašavanja hercegovačke djece, jer je Hercegovini 1916. i 1917. godine zaprijetila pogibelj zbog dugotrajne suše i velike nerodice. Fra Buntić se i tada otvorenim pismima obratio zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu, ali istodobno i brojnim institucijama i uglednim pojedincima u Trojednoj Kraljevini, tražeći prijeko potrebnu pomoć. No, sustavna pomoć opet je izostala, jer je zemaljska vlada za BiH svojim mjerama uvoza hrane tek ublažila posljedice gladi, ali te poduzete mjere nisu rezultirale u suzbijanju pogibelji koja je napose teško 1917. godine pogodila hercegovački puk.

Na izravnu fra Didakovu zamolbu angažirao se tek Središnji zemaljski odbor za zaštitu obitelji mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika Kraljevina Hrvatske i Slavonije, pod vodstvom dr. Josipa Šilovića. Stoga se ponovno fra Didak Buntić morao osloniti na svoju braću franjevece, te je, uz suradnju s dobrotvorima okupljenim oko dr. Šilovića, prijeko potrebnu pomoć pronašao u Slavoniji i Srijemu. Već 9. rujna 1917. godine doveo je prvu grupu hercegovačke djece te je upravo uz pomoć franjevačkih redovnika spomenutih prostora pristigloj djeci našao novi spasonosni smještaj, većinom kod srijemskih obitelji. Boraveći u Vinkovcima, Vukovaru, Iloku, Drenovcima, Brodskom Stupniku fra Didak Buntić već tada pomišlja kako se hercegovačkoj djeci može pomoći smještajući ih i kod obitelji s druge strane Dunava, u žitorodnoj Bačkoj, prije svega u hrvatskim selima u okolici Bača, Sombora i Subotice. Stoga se odlučuje posjetiti te bogate prostore, ali do realizacije ideje nije došlo jer, kako je posvjedočio u pismu upućenom u Zagreb dr. Šiloviću, iako je pohodio prostor Bačke kako bi izvidio mogućnosti za tamošnji prihvata djece u kuće šokačko-bunjevačkih obitelji, morao je odustati od te zamisli zbog protivljenja tamošnjih lokalnih mađarskih vlasti (Nikić, 2004.: 454).

Ova fra Didakova izjava zanimljiva je iz više razloga, i to prije svega stoga što nam zorno pokazuje u kakvom su nepovoljnom položaju, pod stalnim pritiskom mađarskoga hegemonizma u to vrijeme živjeli Hrvati Bunjevci i Šokci u Bačkoj. Druga je važna činjenica što se fra Didak odlučio već tada obići navedene krajeve te se može pretpostaviti kako je i u Bačkoj, slično kao i u Srijemu i

Slavoniji, potražio pomoć od tamošnjih franjevačkih redovnika, jer treba naglasiti kako su upravo samostani u Baču, Somboru i Subotici već 1900. godine ušli u sklop Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, te je on ne gledajući na unutarregionalne monarhijske granice tražio sve moguće načine da uz pomoć franjevačke braće nađe način za spas izgladnjele djece. Iz navedenog pisma vidi se kako nije bilo formalnoga razloga da i bački Hrvati ne prihvate svoje sunarodnjake, ali je o tome izravno odlučila mađarska politička elita koja nije bila spremna pomoći ugroženom hercegovačkom stanovništvu. U prilog te teze posredno govori važan iskaz fra Alojzija Mišića o njegovim već ranije uspostavljenim vezama s bačkim Hrvatima-Bunjevcima.

Mostarski biskup fra Alojzije Mišić izjavio je u Mostaru 1933. te ponovio u Subotici 1936. godine kako je on bunjevačke Hrvate posjetio nekoliko godina prije Prvoga svjetskoga rata, te se i sam uvjerio da je među njima već tada bila raširena živa hrvatska svijest (Pekić, 1934.: 41-42 i *Subotičke novine* 23. kolovoz 1936., str. 7). Prigodom upravo toga posjeta srdačno su ga primili obični seljaci na bunjevačkim salašima. Iako ne navodi točnu godinu svoga posjeta, u izjavi izrečenoj u Mostaru 1933. godine ustvrdio je kao je u Bačkoj posjetio bunjevačke Hrvate prije dvadesetak godina, te nas to upućuje na pretpostavku da je na tom prostoru boravio neposredno pred početak Prvoga svjetskoga rata, oko godine 1910., a treba naglasiti kako je upravo tada u Subotici intenzivno djelovao narodni vođa i jedan od glavnih zagovaratelja i provoditelja hrvatskih nacionalno-integracijskih procesa, vlč. Kujundžić. Ne treba smetnuti s uma kako je biskup fra Alojzije Mišić teološke studije 1883. godine završio u mađarskom Ostrogonu, gdje je i zaređen za svećenika, te se već tada mogao upoznati s unutarnjim prilikama u toj zemlji (*Znameniti Hrvat*, 1925.: 192-193). On je u vrijeme Prvoga svjetskoga rata pružao izravnu potporu fra Didakovim nastojanjima da hercegovačku djecu zbrine u Slavoniji i Srijemu te je i osobno pisao zamolnice zemaljskom poglavaru za BiH, generalu Šarkotiću, oko žurne kupnje potrebnih namirnica u Bačkoj i Slavoniji (Nikić, 2004.: 480-483). Također se može pretpostaviti kako u vrijeme rata fra Didak nije naišao na dovoljno jakog suradnika u Bačkoj, jer je prijeratni narodni vođa, "narodni pop", Pajo Kujundžić, preminuo 1915. godine, a tijekom rata, zbog posvemašnjeg pritiska lokalnih mađarskih vlasti, bunjevački politički i crkveni prvaci potpuno su pasivizirali svoj prijeratni rad. Kolik je bio utjecaj vlč. Kujundžića u prijeratnom razdoblju, vidi se i iz izjave Mostarca Saliha Baljića, koju je dao subotič-

kom hrvatskom tisku 1921. godine. Profesor Salih Baljić prigodom svoga posjeta Subotici, gdje je bio gost tadašnjih bunjevačkih političkih vođa, vlč. Blaška Rajića i dr. Franje Sudarevića, prisjetio se kako je hercegovačka hrvatska mladež neposredno prije rata zdušno prikupljala knjige i priloge kako bi pomogla bunjevačkim Hrvatima, koji su se tada, uz vodstvo vlč. Kujundžića, grčevito borili oko realizacije pokretanja rada Školske zadruge odnosno škola na narodnom jeziku (*Neven*, organ B-ŠS, 4. veljače 1921., str. 1).

Navedene činjenice jasno nam pokazuju kako su i hercegovački i bunjevački hrvatski puk, kao i njihovi crkveni, kulturni i politički vođe već tada izražavali jasnu želju za suradnjom i pomoći, ali su ti kontakti ostali u sjeni mađarskoga pritiska sve do kraja Prvoga svjetskoga rata i propasti Dvojne Monarhije.

Od 1918. godine, tj. osnutka Države SHS, odnosno nešto kasnije i Kraljevine SHS, fra Didak Buntić aktivno se uključuje i u politički život, te je od 1919. godine jedna od vodećih osoba Hrvatske pučke stranke (HPS) u Bosni i Hercegovini. On je već otprije u BiH sudjelovao i u radu Hrvatske narodne zajednice (HNZ). Nakon što se vodstvo HNZ-a izjasnilo da se u poslijeratnom razdoblju neće više izravno baviti politikom već samo prosvjetnim i gospodarskim radom, fra Didak je na nagovor nekolicine pretežito mladih hercegovačkih franjevaca, predvođenih fra Dominikom Mandićem, odlučio podržati program HPS-a BiH (Matijević, 1998.: 72, 116-117).

Treba istaknuti kako fra Didak Buntić nije samo 1917. godine boravio u Bačkoj već je također 1921. godine posjetio Suboticu. Njegov posjet Subotici, kao i raniji posjet Salih Baljića, odvijao se u organizaciji i na poziv vođa Bunjevačko-šokačke stranke (B-ŠS), narodnih zastupnika, vlč. Blaška Rajića, dr. Stjepana Vojnić-Tunića i dr. Franje Sudarevića. Upravo su HPS i B-ŠS zajedno sa Slovenskom ljudskom strankom (SLS) u Privremenom narodnom predstavništvu (PNP) 1919. godine te napose nakon izbora 1920. godine, tijekom rada Ustavotvorne skupštine, ustrojili zajednički Jugoslavenski klub. U tom klubu zauzimali su se za srednji put pri rješavanju unutarnjeg ustroja nove monarhističke jugoslavenske zajednice, i to na načelu održanja cjelovitosti države, ali sa zadržavanjem autonomija pojedinih zemalja. Treba istaknuti da su već prije rata pod utjecajem vlč. Kujundžića brojni hrvatski svećenici i laici, a prije svega vlč. Blaško Rajić i vlč. Ljudevit Lajčo Budanović sudjelovali u radu Hrvatskoga katoličkog pokreta (HKP) te su također ostvarili kontakte sa

čelnicima Hrvatskoga katoličkog seniorata (HKS). Stoga je logično da upravo ta hrvatsko-bunjevačka stranka, koja se od osnutka programski zasnivala i na rimokatoličkim vrijednostima, i u novoj državi ostvari suradnju s HPS-om, političkom organizacijom koja je izravno ustrojena upravo na poticaj čelništva HKS-a. Navedene su se stranke tijekom odlučivanja o unutarnjem ustroju te u pitanjima oko donošenja novoga Ustava zajednički usprotivile velikosrpskom hegemonističkom konceptu uređenja države, koji su u parlamentu predložile Narodna radikalna stranka (NRS) i Jugoslavenska demokratska stranka (JDS). Taj politički koncept unutarnjeg uređenja navedenih prorežimskih stranaka zasnivao se na posvemašnjoj unitarizaciji i centralizaciji društva i države.

Treba naglasiti kako je već 1919. godine prisutan sve snažniji velikosrpski pritisak, koji je napose teško pogodio prostor BiH, odnosno prostor BBB. To se zorno vidi iz činjenica što su nove vlasti na navedenim prostorima protežirale jedino ostvarivanje interesa srpske populacije te su i u onodobnom tisku zabilježena brojna verbalna i tjelesna nasilja nad hrvatskim katoličkim i muslimanskim stanovništvom. O tim teškim hegemonističkim pritiscima na bunjevačke i bosansko-hercegovačke Hrvate tjednik *Neven*, službeni stranački organ B-ŠS-a, tijekom 1920. i 1921. donosi niz članaka te ga lokalna, prosrpski orijentirana vlast često cenzurira (*Neven*, organ B-ŠS, 5. veljače 1921., str. 1-2). Upravo u toj subotičkoj lokalnoj upravi položaje su dobivale gotovo isključivo osobe lojalne vladajućem režimu, a često su to bili novopristigli srbijanski demobilizirani časnici i činovnici. Jedno od najtežih pitanja bio je i odnos prema prosvjeti i školstvu te vjerskim slobodama rimokatolika. Jer, zahvaljujući djelovanju prećanskoga Srbina Svetozara Pribićevića, koji je u to vrijeme kao predsjednik JDS-a obnašao dužnost ministra unutrašnjih poslova te nešto kasnije i ministra prosvjete, provedena je posvemašnja srbizacija državne i lokalne uprave odnosno školstva. Školski sustav je posebice bio pogođen, jer je uveden standardni srpski ekavski govor i ćirilčno pismo. Katoličkom je svećenstvu u Bačkoj istodobno onemogućeno održavati vjersku pouku učenika u građanskim školama, što je izazvalo niz prosvjeda i kod lokalnih i kod državnih vlasti, ali bez učinka, pa su i uz ta protivljenja na njihova mjesta postavljeni građanski učitelji ili režimu odani svećenici iz drugih dijelova zemlje.

Sve te unutarnje proturječnosti prouzrokovane novo-starim međunacionalnim sukobima imaju za posljedicu brojna stranačka preslagivanja. Posebno su hrvatske stranke pronalaženjem zajedničkog nastupa pokušale ostvariti

suradnju kako bi se pružio učinkovit otpor jasno izraženom velikosrpskom hegemonizmu. Stoga u razdoblju od 1919. do 1921. godine i u Suboticu često navraćaju čelnici brojnih parlamentarnih klubova, od *Jugoslavenskog* preko *Narodnog* do *Muslimanskog kluba*, a među njima se posebice ističu posjeti dr. Antona Korošeca, dr. Josipa Hohnjeca, Jože Kreka i Ivana Stanovnika, uglednih članova i čelnika SLS-a, dr. Janka Šimraka, jednoga od vodećih članova HPS-a iz Zagreba, predstavnika dalmatinskoga HPS-a, dr. Dominika Mazzija, kao i predstavnika bosansko-hercegovačkih stranaka, dr. Ivana Pavičića, člana Hrvatske težačke stranke (HTS), fra Didaka Buntića i dr. Mirka Rebca, čelnika HPS-a BiH, kao i već spomenutoga Mostarca, Saliha Baljića, člana Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO). Iz svega navedenog i posjet fra Didaka Buntića, koji se zbio 17. siječnja 1921. godine, treba promatrati iz perspektive kretanja na političkoj sceni, poglavito onog dijela koji se odvijao unutar tadašnjeg Hrvatskoga katoličkog pokreta, tj. političke organizacije toga pokreta, HPS-a. Susret u Subotici organizirali su vođe B-ŠS-a, a tom su prigodom ugostili upravo čelnike dalmatinskoga i bosansko-hercegovačkoga ogranka HPS-a, uz već spomenutoga fra Buntića, isto tako dr. Rebca, odnosno dr. Mazzija. Političke događaje i kontakte bunjevačkih prvaka revno je pratila lokalna javnost. Već idući dan o tom dolasku narodnih zastupnika iz BiH i Dalmacije izvještava i *Neven*, koji za fra Didaka ističe da je *vođa kršnih hercegovačkih Hrvata* (*Neven*, 18. siječnja 1921., str. 2). U istom broju tiskan je i članak u kojem se također ističe kako su oni u večernjim satima bili gosti Katoličkoga kruga, a tom su prigodom fra Buntića te dr. Rebca i dr. Mazzija ugostili vodeći građanski subotički prvaci, i to ne samo spomenuti bunjevački zastupnici nego i brojni intelektualci, predvođeni vlč. Lajčom Budanovićem, dr. Babijanom Malagurskim, dr. Josom Prčićem, gim. ravnateljem prof. Ivanom Vojnićem Tunićem, gradskim podnačelnikom Timom Vojnić-Tunićem i dr. Mirkom Ivkovićem-Ivandečićem. Iako ovaj posjet nije rezultirao nekom većom političkom ili društvenom suradnjom, bio je to prvi korak prema budućoj suradnji i prvi posjet nekog viđenijeg hercegovačkoga Hrvata svojim sunarodnjacima u Bačkoj poslije dužeg vremena, te je već tada označio političku i kulturnu povezanost svih hrvatskih prostora upravo na temelju programa HKP-a i HPS-a. U idućim godinama ovi su se susreti intenzivirali upravo uz pomoć vodećih osoba bunjevačko-šokačkih Hrvata i posebice potporom bosansko-hercegovačkih svećenika i redovnika.

U Kraljevini SHS prva kulturna suradnja između prostora Bačke i BiH započela je već tijekom dvadesetih godina 20. stoljeća. Za tu kulturno-prosvjetnu suradnju posebice su zaslužni viši krugovi katoličkoga svećenstva, ali i nova hrvatska kulturna društva, koja se u Bačkoj ustrojavaju paralelno s rađanjem hrvatskih političkih stranaka. Vodeći ljudi hrvatsko-bunjevačke zajednice od početka su svjesni kako njihov učinkovit otpor prema velikosrpskom hegemonizmu jednako čini rad i na političkom i na kulturno-prosvjetnom polju. Veliku zaslugu u tom pogledu imaju trojica znamenitih bunjevačkih svećenika, prije svega biskup Ljudevit Lajčo Budanović, vlč. Ilija Kujundžić i vlč. Blaško Rajić.

Spomenuti vlč. Rajić, kako je već ranije rečeno, tih je godina u prvom redu održavao dobre političke odnose s članovima HPS-a iz Hrvatske i BiH. Njegova povezanost s HPS-om u većoj mjeri dolazi do izražaja od 1922. godine, kada on izravno utječe na spajanje B-ŠS-a s već otprije organiziranim bačkim ogrankom HPS-a. Stranka tada mijenja i ime u Bunjevačko-šokačka pučka stranka (B-ŠPS). Iako je vlč. Rajić potpuno slijedio pučkaški program te 6. prosinca 1924. godine samoinicijativno stranci mijenja ime u Vojvođanska pučka stranka (VPS), ipak se s tim njegovim političkim potezima nije slagao dio liberalnije opredijeljenog članstva, te to dovodi i do stranačkog raskola. Nešto kasnije dio odvojenog članstva, koji je ostao vjeran prvobitnom programu B-ŠS-a priključuje se tada vodećoj hrvatskoj stranci, HSS-u. Rajić je otad s VPS-om više-manje uspješno djelovao samo u Subotici, i to sve do uvođenja diktature 1929. godine, kada je nakon ukidanja stranačkog života i zabrane rada VPS-a prisiljen prekinuti politički rad, te se u novonastalim okolnostima i on posvećuje gotovo isključivo prosvjetno-kulturnom radu.

Za razliku od njega, vlč. Ivan Kujundžić neposredno po završetku rata započeo je u Subotici s osnivanjem novih prosvjetno-kulturnih organizacija. Kao predsjednik Katoličkoga kruga on je već 1919. godine pripomogao u osnivanju Dobrotvorne zajednice Bunjevaka (DBZ), a već iduće godine, tj. 30. kolovoza 1920., u Subotici je izabran i za predsjednika Prosvjetnog društva Neven (PD Neven), u čijem je sastavu od te godine, uz pomoć tek pristiglog Matēja Jankača, uspješno djelovalo Hrvatsko pjevačko društvo Neven (HPD Neven) (Zapisnik osnivačke skupštine i HAS; F: Gradonačelnik 251/1921.). Upravo je Jankač, koristeći svoje predratne veze u Hrvatskoj i Bosni, već 1922.

godine poveo članove HPD-a Neven na turneju, te su tom prigodom gostovali i u Bihaću. Već taj prvi posjet Bosni nekog bunjevačkoga kulturnog društva imao je izrazito pozitivan odjek u subotičkoj, ali i u bosansko-hercegovačkoj javnosti, te su mediji, poglavito *Subotičke novine* i *Danica, katolički kalendar za Bunjevce i Šokce*, vrlo pozitivno pisali o tim gostovanjima (Bušić, 2005.: 161).

Kulturno-identitetski gledano, posjeti i suradnja s Hrvatima iz Hrvatske i BiH jačala je vezu sa starim zavičajem, tj. zemljom iz koje su se Bunjevci i Šokci doselili u Bačku. Posebice se to vidi 1925. godine, kada je na cijelom hrvatskom prostoru obilježavana *1000. obljetnica hrvatskoga kraljevstva*. Toj svečanosti pridružili su se i bački Hrvati, te je zanimljivo kako su vodeći ljudi PD-a i HPD-a Neven, odnosno Hrvatske akademske omladine (HAO) iz Subotice tom prigodom u ime Organizacijskog odbora izdali i propagandni letak naslovljen na sve Bunjevce i Bunjevkke, a u njemu naglasak stavljaju na to kako su Bunjevci potomci onih Hrvata koji su prije tisuću godina na Duvanjskom polju okrunili Tomislava za prvoga hrvatskoga kralja. Skup su organizatori iskoristili i za postavljanje spomen-ploče u Subotici. 20. rujna 1925. godine tiskan je i posebni broj lista *Neven*, u kojem se naglašuje identitetska veza bunjevačkih i hercegovačkih Hrvata (*Neven*, 20. rujna 1925., str. 4). Prigodom otkrivanja spomen-ploče jedan od glavnih govornika na tom velikom narodnom zboru bio je i ugledni zagrebački povjesničar, dr. Rudolf Horvat, koji je tom prigodom održao i posebno predavanje o dolasku bunjevačkih Hrvata iz Hercegovine u Bačku. Djelovanje HPD-a Neven na promicanju zajedništva Hrvata Hercegovine i Bačke posebice dolazi do izražaja u vrijeme diktature, kada prosvjetno-kulturno polje rada ostaje jedino utočište u otporu velikosrpskoj hegemonističkoj politici.

Ovim se naporima pridružio te na kulturnom i prosvjetnom polju velik osobni doprinos dao i biskup Ljudevit Lajčo Budanović. On je 1923. godine imenovan apostolskim administratorom za dio Bačke koji je potpao pod Kraljevinu SHS, a za naslovnog biskupa cizamskog posvetili su ga 1927. godine nuncij, nadbiskup Pellegrinati, zagrebački nadbiskup Bauer i đakovačko-bosansko-srijemski biskup Akšamović. Tom prigodom biskup Budanović je kao posebnoga gosta pozvao i vrhbosanskog nadbiskupa Šarića, s kojim je u to vrijeme blisko surađivao (*Subotička Danica* za 1928., str. 37-42). Njihova suradnja posebice se odnosila na promicanje kulturnih i prosvjetnih potreba bunjevačkih Hrvata, jer je biskup Budanović zbog posvemašnje srbizacije školskoga sustava u Bačkoj bio pri-

moran darovite učenike, napose one koji su se spremali za svećenička zvanja, slati izvan matičnoga prostora, te mu je u tome nesebično pomagao i nadbiskup Šarić primajući brojne bačke učenike u katoličke odgojno-obrazovne ustanove u Travniku, Visokom i Sarajevu (Grupa autora, *Studia Vrhbosnensia*, 5, 1993., str. 370-371).

Upravo su ti travnički gimnazijalci nakon povratka u Suboticu svesrdno pomagali u razvoju kulturno-prosvjetnih prilika, unoseći u hrvatska katolička, ali i građanska društva i organizacije hrvatski nacionalni duh. Jedan dio tih srednjoškolaca nastavljao je svoje studije u Sarajevu i Zagrebu, gdje su se također uključivali u rad tamošnjih akademskih hrvatskih društava, a već početkom 1927. godine zagrebački sveučilištarci osnovali su i vlastito društvo, pod imenom Hrvatsko akademsko društvo Bunjevac (HAD Bunjevac). Osnivači HAD-a Bunjevac već u prvom dokumentu jasno ističu kako su svjesni svoga hrvatskog podrijetla te da će se zalagati na znanstveno utemeljenim spoznajama putem prosvjetne politike izmiriti zavađenu braću (Bunjevce, op. K. B.), radi ujedinjenja u jednu nacionalno-kulturnu zajednicu (Osnutak HAD Bunjevac, dokument iz privatne pismohrane LJ. Vujković-Lamića, isto u K. Bušić; 2005. str. 143). Ovaj njihov jasan stav nastao je kao posljedica negativnih događaja u Bačkoj, jer se upravo tih godina proširila velikosrpska pseudoznanstvena propaganda, koju su uz vodeće srpske sveučilišne profesore širili prorežimski orijentirani Bunjevci. Oni su nijekali hrvatsko podrijetlo Bunjevaca te su svoj rad zasnivali na pseudoznanstvenoj tezi o Bunjevcima-Srbima katolicima ili, u blažoj varijanti, o Bunjevcima kao četvrtom jugoslavenskom plemenu. Posebice se u takvom djelovanju isticao Marko Jurić, koji je, iako Bunjevac, bio vođa NRS-a u Subotici, te je kao njihov izabrani zastupnik u parlamentu jasno isticao da su Bunjevci Srbi katolici.

Iz tih razloga vodstvo HAD-a Bunjevac odlučilo je već početkom 1928. godine organizirati studijski posjet radi upoznavanja svojih članova s kulturnom baštinom prostora Dalmacije i Hercegovine, krajeva iz kojih su njihovi predci došli u Bačku. Bio je to ujedno i prvi organizirani pokušaj da se bunjevački Hrvati, akcijom na polju kulture, približe svojim sunarodnjacima u Hercegovini te da tom prigodom posjete "izvor rijeke Bune". Stoga su se za pomoć obratili već tada renomiranom hrvatskom kiparu, Ivanu Meštroviću, s molbom da ih preporuči uglednim hrvatskim kulturnim i političkim prvacima iz Knina, Splita, Dubrovnika i Mostara. Meštrović se odazvao molbi bunjevačkih akademičara te je izradio četiri pisma u kojima poziva fra Luju Marina, Ivu Tartagliu, Šimuna Smoljana i dr.

Škvrcu da pomognu članovima HAD-a Bunjevac tijekom njihova posjeta zemlji predaka (4 pisma I. Meštrovića iz privatne pismohrane Lj. Vujković-Lamića, isto u K. Bušić, 2005., str. 143-144). Ipak, zbog velikosrpskog atentata u beogradskoj skupštini i, nešto kasnije, smrti Stjepana Radića te s tim događajima povezanog proglašenja diktature, koja je za posljedicu imala suspendiranje rada i gašenje brojnih političkih stranaka i društava s nacionalnim obilježjima, dolazi i do zabrane rada HAD-a Bunjevac, te oni tada nisu realizirali svoj prvobitni plan. U samoj Bačkoj, i u to najteže vrijeme velikosrpske ugroze, djelomično nastavljaju raditi brojna građanska društva i organizacije te sada hrvatsko-bunjevački prvaci težište nacionalnoga rada prebacuju na polje kulture. U tom radu su im po povratku u Suboticu značajnu potporu dali i članovi raspuštenog HAD-a Bunjevac iz Zagreba.

Duboko ukorijenjena pučka predaja kako su Bunjevci u Bačku došli s "izvora rike Bune" posebice je došla do izražaja u vrijeme diktature, kada članovi HPD-a Neven ponovno pokreću akciju da se radi jačanja otpora prema velikosrpskom hegemonizmu organizira historijsko prosvjetno-kulturno putovanje u zemlju predaka, i to baš u Hercegovinu. Na sastanku tada vodećih hrvatskih društava iz Subotice odlučeno je kako to putovanje treba obuhvatiti cijeli prostor na kojem su nekada živjeli Bunjevci i Šokci. Kako bi se prikrrio stvaran cilj akcije odlaska u Hercegovinu, vodstvo HPD-a Neven, na čelu s predsjednikom Ivanom Malagurskim-Tanarom, potpredsjednikom Matejem Jankačem i zborovođom Mihovilom Katancem, na sebe je preuzelo organizaciju puta i uspostavljanje kontakata s hrvatskim prosvjetno-kulturnim društvima iz Sarajeva, Mostara, Dubrovnika, Splita, Gospića, Karlovca, Zagreba i Broda na Savi te je cijeli put prikazan kao velika pjevačka turneja toga društva (Pekić, 1934.: 13-15). Treba istaknuti kako je uprava HPD-a Neven tom prigodom tiskala i posebnu knjižicu s pjevačkim programom, a u njezinu je predgovoru predsjednik, prof. Malagurski istaknuo: *Čvrsto smo naime uvjereni, da je glavni atribut "narodnoga subjekta" samo "narodna autohtona kultura". "Neven" kao jedan od narodnih kulturnih faktora smatra svojom glavnom dužnošću, da čuva, unaprjeđuje, usavršava, i stvara tu narodnu kulturu i time afirmira sam narodni subjekt* (HPD Neven-Turneja, 1933., str. 2).

Tijekom priprema uz HPD Neven u realizaciju projekta bili su uključeni i članovi najstarije bunjevačke društvene organizacije Pučke kasine, ali i Hrvatskoga prosvjetnoga doma (HPD), koji je u to vrijeme predstavljao Josip Đido Vuković, predsjednik kotarske organizacije zabra-

njenoga HSS-a kao i predstavnici Bunjevačkog momačkoga kola (BMK), Dobrotvorne zajednice Bunjevaka (DZB), Katoličkog divojačkoga društva (KDD), a naknadno su im se pridružili brojni članovi svih sekcija Bunjevačkoga kola iz Sombora te nekoliko uglednih pojedinaca, pa je na put krenulo ukupno 75 osoba (Pekić, 1934.: 15).

Također je na tim pripremnim sastancima odlučeno da se u Blagaju postavi i spomen-ploča koja bi na simboličan način ostavila trajni spomen povezanosti bačkih bunjevačkih Hrvata sa zemljom predaka. O svemu je bila obaviještena i subotička javnost te se u komentarima građana kao najčešći predmet razgovora upravo isticao put u Hercegovinu i postavljanje spomen-ploče. Tu veliku mramornu ploču sedam dana prije puta organizatori su iz Subotice poslali u Mostar članovima *Napretka*, kako bi je prije same svečanosti postavili na odabrano mjesto u blagajskoj župnoj crkvi. Sama turneja po Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj započela je 29. rujna 1933. godine te je već pri polasku iz Subotice članove bunjevačkih prosvjetno-kulturnih društava otpratilo veliko mnoštvo građana koji su, kako piše jedan od uglednih članova izaslanstva, Petar Pekić, *došli da blagoslove one koji će stupiti na sveto tlo njihovih otaca. ... Svatko je bio duboko ganut i kao da bi još jednom doviknuo onima koji odlaze: "A vi koji odlazite u staru našu postojbinu, pozdravite rodove naše i recite im da smo kroz stoljeća čuvali svetinju što su nam je dali. Recite im, da smo mi svi u duhu s njima i da je u ovom pohodu simbol naše ljubavi, a u mramornoj ploči što je postavljamo na obali plave Bune znak vječite zahvalnosti, te koliko god bio težak naš rastanak toliko je sretan i zagrljaj u zajedničkoj nam domovini"* (Isto, str. 16). Prva postaja puta kroz BiH bila je u Visokom, gdje su bačke bunjevačke Hrvate dočekali brojni građani na čelu s fra Ratkom Drličem, koji je gostima poklonio svoju knjigu *Spomenica franjevačke gimnazije*. Tom je prigodom bunjevački Hrvat i učenik visoke franjevačke gimnazije, Franjo Jaramazović, predsjedniku HPD-a Neven, prof. Malagurskom, također zahvalio na posjetu i uručio poklon.

Veličanstven doček bunjevačkim Hrvatima priređen je u Sarajevu, a u ime domaćina tom se prigodom gostima obratio predsjednik Hrvatskoga pjevačkoga društva Trebević, Stjepan Neferanović, koji je u završnici svoga govora istaknuo: *Mi dobro shvaćamo tu vašu misiju pa Vas bratski primamo i srdačno pozdravljamo. Hvala Vam, braćo i sestre, na ovom posjetu; snadite se ovo kratko vrijeme boravka među nama kao brat s bratom i neka vam ovi s nama provedeni dani ostanu u neizbrisivoj uspomeni* (Isto, 18-19). Treba istaknuti kako su bunjevačke Hrvate u Sarajevu

dočekali predstavnici svih hrvatskih bilo katoličkih bilo muslimanskih društava, od Napretkovih potpredsjednika, Mije Poljaka i Dragutina Tibolta, do Narodne uzdanice, koju su vodili Ethem Mulabdić i Fehim ef. Spaho, a goste je na stanici dočekaao i bivši pomoćnik ministra prosvjete, Hakija Hadžić. Ipak, po pisanju Petra Pekića, iako je doček u Bosni bio iznimno srdačan, to se nije moglo ni usporediti s onim što je priredio hrvatski narod Hercegovine predvođen svojim franjevcima. Jer, već od Konjica, uzduž cijele pruge do Mostara, narod Hercegovine izlazio je pozdravljati bunjevačke Hrvate. Posebice veličanstven doček bio je priređen upravo u Mostaru, gdje su bačke bunjevačke Hrvate uz nekoliko tisuća okupljenih građana dočekali i predstavnici svih mostarskih kulturno-prosvjetnih društava, predvođeni predsjednicima HKD-a Napredak i Hrvatskoga pjevačkoga društva Hrvoj, a okupljeno mnoštvo naroda izvikivalo je *Živjeli Hrvati-Bunjevci!* O kakvom se oduševljenju hercegovačkog naroda radi, govori i činjenica što su prije samoga dolaska bačkih Hrvata-Bunjevaca članovi HKD-a Napredak iz Mostara tiskali poseban plakat naslovljen *Hrvati i Hrvatice*, u kojem pozivaju građane da 2. i 3. listopada pozdrave predstavnike hrvatskih kulturnih društava iz Bačke, koji dolaze u posjet pradjedovskom zavičaju te na kraju u pozivu piše: *Ovim umoljavamo sve Hrvate i Hrvatice Mostara i okolice, da u što većem broju prisustvuju dočeku, kao i svim priredbama naše braće Hrvata-Bunjevaca* (plakat *Hrvati i Hrvatice*, 1933.). Nakon što su predstavnici bunjevačkih Hrvata izašli iz vlaka, održani su kraći pozdravni govori te se pod zastavom društva Neven formirala zajednička povorka, koja je uz svirku Hrvatske limene glazbe iz Mostara goste otpratila do Napretkove palače. Gosti iz Subotice nakon kraćeg odmora u poslijepodnevni satima priredili su u središtu Mostara u izvedbi članova i članica HPD-a Neven velik koncert na otvorenom, a tom su prigodom iz okolice pristigli i brojni seljaci kako bi vidjeli ovaj svečani događaj.

Ipak, glavni događaj zbio se 3. listopada, kada su bački Hrvati pohodili "izvor rike Bune". Tom prigodom oko župne crkve okupilo se oko 6 000 Hrvata iz okolnih sela. Bunjevačka kulturno-prosvjetna društva prvo su kretala prema izvoru Bune, a potom je bilo predviđeno da se svi okupe oko blagajske crkve. Povorku su, obučene u bunjevačke narodne nošnje, predvodile Ilka Rajčić i Marga Šokčić, noseći u rukama krunu načinjenu od klasja. Ispred samoga izvora prisutne je pozdravio seljak iz Bune, Joso Džeba, koji je tom prigodom istaknuo: *Jednokrvena braćo-Hrvati Bunjevci! Današnjim danom kad Vi dolazite braći i pradomovini, ostvariye se Vaša i naša čežnja da se u*

*bratskom zagrljaju vidimo na obali rijeke Bune. Draga braćo i mile sestre! Mi smo uvijek gajili tradicionalne osjećaje po pripovijdanju naših didova, o Vama. Pripovijдали su nam naši pređi da ste Vi odselili radi grube vladajuće sile, a opet drugi da ste odselili radi nerodne zemlje i elementarnih nepogoda. Nije glavno radi čega ste odselili, nego gdi ste se naselili, kako ste se do danas razvili. Već je prohuvalo dva i pol stolića, da ste vi došli u Bačku, u plodne ravnice, kao radin i sposoban narod, razvili ste se materijalno i kulturno do najvećeg stepena, ali ste i tamo imali zaprika. Švabe i Mađari sve su činili, da vas odnarođe dajući Vam razna imena, sve u namjeri da zaboravite, da ste Hrvati. Na sreću, to im nije uspilo. Vi ste sačuvali pradičovsku viru, hrvatsku kulturu, hrvatski jezik, hrvatske narodne običaje, a što je najinteresantnije i ikavski dijalekti!!! Kad se sve vidi ovo, onda nema nitko sretniji od nas, koji Vas bratski primamo danas, koji će sjećati nova pokoljenja na bratsku ljubav, prema Vama mila braćo "Živjeli!" (Isto, str. 30-31). Na te snažne riječi pokušao je odgovoriti predsjednik Malagurski, ali su mu suze nadvladale glas, te je po Pekiću nastala ganutljiva tišina u kojoj su suze radosnice orosile oči ne samo djevojkama i ženama već i snažnim muževima i sjedim starcima. U tom trenutku taj ganutljiv prizor prekinula je mlada Sofija Boras, koja je zvonkim mladenačkim glasom prisutnima izrecitirala prigodnu pjesmu *Došla nam braća Bunjevci*. Nakon toga prisutni su se uputili dalje te je u župnoj crkvi u Blagaju franjevački provincijal, dr. Dominik Mandić, uz asistenciju brojnih svećenika i redovnika služio svečanu svetu misu. On je tijekom propovijedi održao historijsko-crkveni govor u kojem je govorio o značenju posjeta Bunjevaca zemlji pradjedova. Nakon mise okupljenima u crkvi obratio se dr. Mirko Kuntić, koji je u uvodu govora jasno istaknuo: *Izručujem vam pozdrave ne samo u svoje ime nego i u ime svih Bačkih Bunjevaca-Hrvata koji su ostali na svojim njiinama, a koji su ovaj čas uprli oči na izvor Bune. ... Dolazeći na izvor Bune hoćemo da se poklonim sjeni naših otaca, da poljubimo zemlju koja je suzama i krvlju natopljena. Došli smo na izvor-vodu da se napijemo, da se okrijepimo, jer je naš put još dalek, jer nam treba još mnogo snage da ostvarimo svete ideale naših otaca. Bački Bunjevci oko Hrvatskoga pjevačkoga društva "Neven" sa svojom turnejom vrše jednu kulturnu misiju, a ujedno imaju za cilj upoznavanje i učvršćivanje veza između svojih sunarodnjaka, koji su bježali sa svoje rodne grude ispred turske kopite i ispred krute sile nastanili se dijelom u Dalmaciji, a dijelom u Lici* (Isto, str. 33). Na kraju je Kuntić pročitao i tekst spomen-ploče te ju je povjerio na čuvanje članovima i upravi HKD-a Napredak iz Mostara. Stoga mu je dužim srdačnim govorom zahvalio*

dr. Bariša Smoljan, također ističući u njemu sva stradanja hercegovačkih i bačkih Hrvata te važnost podizanja spomen-ploče kao simbola trajnog sjećanja i povezivanja ovih dviju grana hrvatskoga naroda. U samome mjestu Blagaj uime mnoštva okupljenih hercegovačkih Hrvata goste iz Bačke pozdravio je i načelnik, Haki-beg Kolaković, koji je tom prigodom istaknuo: *Dobro nam došli u naše staro drveno mjesto Blagaj! Ja Vas kao načelnik ovoga mjesta pozdravljam, Gospođe i Gospodo, kao naše i naših djedova zemljake koji smo niknuli na istoj grudi. Hvala Bogu da dočekah, da Vas nakon 450 godina pozdravim pokraj izvora rijeke Bune i pod negdašnjom prestolnicom Herceg Stjepana. Rado Vas vidimo, naši mili zemljaci i zemljakinje, koji ste se potrudili da dođete i vidite mjesto gdje su živili Vaši pradjedovi* (Isto, str. 38). Na te riječi uzvratili su lijepim govorima Josip Đido Vuković, Ivan Malagurski i Petar Pekić, a ovaj se u svom govoru prisjetio i Bunjevaca iz *Bajskog trokuta*, koje je velikosrpski hegemonizam 1920. godine izručio Mađarima te koji su već tada bili na rubu asimilacije. Nakon toga je ispred župne crkve za goste iz bačke i 300 izaslaničaka iz svih krajeva Hercegovine priređen svečani domjenak. Cijelo vrijeme i dalje su iz svih krajeva Hercegovine na skup pristizali seljaci, a neki su propješačili i 40 do 50 km. Tako je npr. iz Prenja-Dubrave došlo više od 400 seljaka te velik broj iz okolice Širokog Briga, Ljubuškog, Konjica, Nevesinja, Stolca, Čapljine, Rotimlja. Oni su osobito bili dirnuti kad je Josip Đido Vuković prosuo šaku zemlje koju je donio iz Subotice, a zauzvrat uzeo šaku hercegovačke zemlje da je prospe u Bačkoj.

Nakon povratka u Mostar izaslanstvo bunjevačkih Hrvata, predvođeno fra Dominikom Mandićem, posjetilo je biskupa fra Alojzija Mišića, koji ih je srdačno primio te im je u kraćem razgovoru oduševljeno govorio kako je dvadesetak godina ranije boravio u Subotici, gdje su ga primili bunjevački seljaci koji su već tada u kućama imali hrvatske trobojnice. Nakon tog susreta u mostarskom samostanu goste je zajedno sa svojom franjevačkom braćom primio fra Mandić te su se tu zadržali u dužem razgovoru.

Nakon tog susreta HKP Neven je održao još jedan svečani koncert u dvorani *Hrvoja*, a u kasnim večernjim satima, ispraćeni od mnoštva naroda, gosti su se oprostili od Mostara i Hercegovine te uputili prema Dubrovniku. Pekić u svojoj *Spomenici pohoda Bunjevaca* ističe kako su upravo za toga kratkog boravka u Mostaru i Blagaju bunjevački Hrvati stekli dojam da su franjevački redovnici i tada bili glavni oslonac hercegovačkog naroda u njegovu kulturnom i gospodarskom napretku. Ovaj posjet, iako

kratkotrajan, snažno je odjeknuo ne samo u mostarskoj i subotičkoj javnosti nego i u zagrebačkoj, gdje su vodeće novine objavile vijesti o posjetu Bunjevaca zemlji pradjedova, a zagrebački ilustrirani poučno-zabavni časopisi, *Obitelj* i *Svijet*, popratili su taj događaj velikim reportažama (*Svijet*, 21. listopada 1933., br. 17., str. 333). Uspjeh je bio tim veći što je taj dugačak put pokazao kako se i u najtežim danima velikosrpske hegemonističke diktature kulturnim radom može povezati razbijeni hrvatski korpus.

Krešimir BUŠIĆ
**Doticaji hercegovačkih
franjevaca s bačkim
Hrvatima, od fra Didaka
Buntića do fra Dominika
Mandića te bosanskog
franjevca i mostarsko-
duvanjskog biskupa fra
Alojzija Mišića**

Dolazak hercegovačkih Hrvata predvođenih
mostarsko-duvanjskim biskupom fra Alojzijem Mišićem i
fra Dominikom Mandićem u Suboticu 1936. godine –
– 250. obljetnica doseljenja veće skupine
Bunjevaca iz Hercegovine u Bačku

U razdoblju od 1929. do 1941. godine upravo presudnu ulogu u očuvanju kulturnoga i nacionalnoga identiteta bačkih Hrvata imala je rimokatolička Crkva, predvođena biskupom Ljudevitom Lajčom Budanovićem. On je tih godina pod svojim okriljem i okriljem Crkve uspio ponovno okupiti sve dotad podijeljene građanske i crkvene prvake, te ih na taj način zaštititi od velikosrpskoga progona. O tom njegovom požrtvovnom radu svjedoče i sačuvana tajna izvješća vojno-obavještajne službe, u kojima se ističe kako je svećenstvo okupljeno oko biskupa Budanovića provelo široku hrvatsku akciju među Bunjevcima te da svi djeluju u istom smjeru hrvatske nacionalne integracije, dok prorežimska društva zbog prijašnje netolerancije i nasilja gube svoje članove (HAS F, 176.10.339). Biskup Budanović je uz pomoć msgr. Blaška Rajića tih godina dao najznačajniji zamašnjak za pokretanje rada na kulturnom polju, jer je svu svoju veliku osobnu imovinu kao i crkvene prihode kojima je raspolagao stavio u funkciju pokretanja rada novih kulturno-prosvjetnih društava.

Za tu svrhu, samo nekoliko mjeseci prije odlaska bunjevačkih društava u Hercegovinu, tj. 26. lipnja 1933. godine, osnovao je od tih nekretnina i novčanih sredstava *Zadužbinu biskupa Budanovića* (Zakladu, op. K. B.), koju je stavio pod upravu Subotičke matice, novoustrojene središnje kulturno-prosvjetne organizacije, pokretač koje je također bio, zajedno s msgr. Rajićem (Temunović, 2002., *Zadužbina*, str. 10-15). Tih godina upravo Subotička matica, pod predsjedanjem msgr. Rajića, započinje široku akciju oko okupljanja svih hrvatskih društava. Biskup je

za te prilike Subotičkoj matici osigurao potrebne prostore (Temunović, 2002., *Subotička matica*, str. 15-23). Vrlo brzo pod tim krovom počela su djelovati i brojna hrvatska katolička i dio građanskih društava te je msgr. Rajić je za tu svrhu osnovao i *Hrvatsku kulturnu zajednicu – savez prosvjetnih i kulturnih radnika* (HKZ). Temelj djelovanja starih i novih hrvatskih katoličkih društava u Bačkoj bilo je okupljanje na programu Katoličke akcije (KA), pa je msgr. Rajić u Pravilima HKZ-a u točki 2 jasno istaknuo tu orijentaciju. U točki 2 ističe se: *Svrha je društva širenje prosvjete utemeljene na kršćanskoj religioznoj i moralnoj osnovi uopće, a hrvatske autohtone (samonikle) kulture napose* (HAS; F:47.351/136). Upravo je taj nepolitički katolički pokret ojačao nakon uvođenja diktature te su njegovi vođe, okupljeni prije svega u križarskim bratstvima i sestriinstvima, posebice isticali važnost prosvjetno-kulturnoga djelovanja zasnovanog na katoličkim moralnim načelima. U Bačkoj već od kraja 1929. godine križari i križarice postupno zamjenjuju zabranjene Hrvatske katoličke *orlove* i *orlice*, koji su do diktature pripadali ugašenom HKP-u. Članovi tih novih organizacija također djeluju i u već prije nastalim hrvatskim katoličkim društvima, prije svega u DZB-u, KDD-u i KMD-u. Tom zajedničkom radu odmah su se pridružila i navedena građanska hrvatska društva, te je već 1935. godine u organizaciji Subotičke matice i pod pokroviteljstvom biskupa Budanovića bila organizirana velika izložba pod nazivom *Smotra bunjevačke prošlosti*, a iste godine Pučka kasina, na prijedlog Ivana Malagurskog-Tanara i Petra Pekića te dvojice zagrebačkih sveučilištara Marka Čovića i vlč. Aleksandra Alekse Kokića, pokreće *Klasje naših ravni – Vanpolitički povremeni časopis za književnost i kulturu*, koji je uz brojne publicističko-povijesne i književne testove imao i velik broj tekstova o socijalnom nauku Crkve, temeljenim upravo na idejama KA-e (*Klasje naših ravni*, 1935., br. 1, godina 1., str. 51-55).

Upravo ovo zajedničko djelovanje crkvenih i građanskih prvaka te uspjesi oko organizacija posjeta Hercegovini i *Smotre bunjevačke prošlosti* u Subotici već krajem 1935. godine dovodi do zamisli organiziranja proslave 250. obljetnice dolaska jedne veće grupe Bunjevaca u Bačku. Predsjednik Organizacijskog odbora postao je msgr. Blaško Rajić, dok se pokroviteljstva prihvatio biskup Budanović (Mačković, 2005.: 51).

Treba istaknuti kako se sama zamisao za organiziranjem ove proslave temeljila na sačuvanim zapisima u franjevačkoj kronici samostana u Göngösu (Karpati, op. K. B.), u kojoj se spominje kako su u Suboticu 1686. godine 18 otaca franjevaca, predvođenih fra Jerkom Gubanovi-

ćem, doveli 5000 Bunjevaca iz BiH, od toga je bilo 1200 naoružanih momaka.

Članovi *Odbora* odmah su započeli s pripremama te su po cijelom hrvatskom prostoru odaslali brojna pozivna pisma s namjerom da ova proslava ne bude samo lokalnoga karaktera već da preraste u općehrvatsko narodno zborovanje. Početkom 1936. godine tiskan je i promidžbeni letak pod naslovom *Bunjevci-Hrvati!*, kojim se željelo upoznati hrvatsko stanovništvo cijele Bačke i Baranje sa svrhom proslave. Odjek je bio iznimno velik te su gotovo sva vodeća društva iz Hrvatske i BiH najavila svoj dolazak, a kako je u to vrijeme, nakon smrti kralja Aleksandra, nova beogradska vlast, predvođena knezom Pavlom, popustila stege diktature, ponovno je obnovljen stranački život, te je i u Bačkoj vodeća hrvatska stranka, HSS, predvođena agilnim kotarskim predsjednikom, Josipom Đidom Vukovićem, također preko ograna Hrvatske seljačke sloge aktivno uključena u organizacijske pripreme. Zahvaljujući upravo djelovanju Josipa Đide Vukovića, koji je 1935. godine na parlamentarnim izborima postao zastupnik, na ovu proslavu bilo je pozvano i najviše vodstvo HSS-a. Tih godina zabilježen je izniman rast HSS-a, i to ne samo u Somboru i Subotici već i u čitavoj Bačkoj i Baranji.

Organizacijski odbor je predvidio da se početak same proslave održi na blagdan Velike Gospe, 15. kolovoza 1936. godine, ali je priredba započela nekoliko dana prije, jer je već 12. kolovoza u Suboticu pristiglo veliko izaslanstvo hercegovačkih Hrvata, predvođeno mostarskim biskupom fra Alojzijem Mišićem i tadašnjim širokobriježkim gimnazijskim ravnateljem, o. dr. Dominikom Mandićem, te brojnom drugom braćom franjevcima (*Subotičke novine*, 23. kolovoz 1936. str. 2). O razlozima svoga dolaska mostarski je biskup, fra Alojzije Mišić, na stranicama posebno priređenog broja časopisa *Klasje naših ravni*, u članku pod naslovom *Milim mojim, dobrim i zlatnim Bunjevcima*, napisao: *Kad sam ono od odbora dobio poziv da bi 15. i 16. VIII. 1936. došao u Suboticu na proslavu 250-godišnjice dolaska Bunjevaca i Šokaca u divne krajeve Bačke, što ih danas nastavaju vrijedni naši Bunjevci i Šokci; bilo mi je milo i drago. Ta, kako i ne bi? Bačka je naša starina; posebno onda ko i danas mila i draga Subotica. Rekoh, bio sam razdragao, jer uspomena na prošlost podsjećala me na divne i značajne zgode iz života naših pređa. Obično je u životu ljudi, kad jedan član slavi zgodu svog života, drugi članovi radosno sudjeluju u veselju svoga člana, tako i ja, moji dragi Bunjevci, kad ste odlučili proslaviti svoje slavlje i obnoviti krasne i junačke uspomene svojih pređa, zar i ja biskup negda Vašeg kraja, negda Vaše stare domaje, da se ne*

Krešimir BUŠIĆ
**Doticaji hercegovačkih
franjevaca s bačkim
Hrvatima, od fra Didaka
Buntića do fra Dominika
Mandića te bosanskog
franjevca i mostarsko-
duvanjskog biskupa fra
Alojzija Mišića**

veselim i ne slavim sa mojim? Slava i sjećanje Bunjevaca na viteška i slavna djela otaca, pređa, slava je i njihove matere domovine Herceg-Bosne, slava je biskupa ko nasljednika u starini vrijednih biskupa pradomovine (Klasje naših ravni, 1936., br. 4, str. 197).

Već idući dan u Suboticu je pristiglo i veliko izaslanstvo kulturnih društava iz Zagreba, koje je u ime hrvatskog narodnog vodstva predvodio potpredsjednik HSS-a, dr. Pernar, kao i izaslanstvo bosanskih Hrvata, predvođeno predsjednikom HKD-a Napredak, msgr. dr. Antom Alaupovićem, i izaslanikom HAD-a Kranjčević, dr. Antom Čelikom.

Po pisanju *Subotičkih novina*, od dolaska vlaka s izaslanicima iz Hercegovine u gradu je zavladao opće oduševljenje, a na samoj stanici velikom mnoštvu naroda obratio se fra Mandić, koji je tom prigodom istaknuo: ... *Veseleći se da su se na zajedničkoj svečanosti našla braća, jedni koji i sada na kamenim obalama slušaju mrmor Bune i drugi koji u dugim zimskim večerima uz hukanje vjetra po nepreglednoj ravnici, spominju djedove, pradjedove svoje koji su došli iz zemlje herceg Stjepana (Subotičke novine, 23. kolovoza 1936., str. 2).* Upravo su novinari *Subotičkih novina* tih dana u velikim reportažama donosili brojne detalje vezane za tijek proslave. U istim novinama, u posebno pripremljenom broju od 15. kolovoza, na povećanom broju stranica, vodeći crkveni i građanski intelektualci pišu niz članaka u kojima opisuju burnu i slavnu prošlost bunjevačkih Hrvata od doseljenja do stvaranja monarhističke jugoslavenske zajednice. Među tim radovima posebice se ističe Pekićev rad o tri znamenita bunjevačka svećenika, biskupu Antunoviću, vlč. Kujundžiću i vlč. Anti Evetoviću-Miroljubu, te članak kotarskoga tajnika HSS-a dr. Mihovila Katanca, koji je u njemu jasno istaknuo kako su bački Hrvati opet postali snažan politički faktor. U istom je broju velik publicističko-povijesni tekst pod naslovom *Seoba naših praotaca* objavio gvardijan samostana u Baču, fra Radoslav Kujundžić, koji je istaknuo da je tu veliku seobu katoličkoga stanovništva s prostora Hercegovine, Bosne i Dalmacije koncem 17. stoljeća pokrenuo rođeni Bačvanin i tadašnji provincijal redodržave Bosne Srebrene, fra Mihovil Radnić. Također važan političko-publicistički tekst izašao je pod pseudonimom p. B. (plebanoš Blaško, pseudonim Blaška Rajića, op. K. B.), u kojem autor u zaključku ističe i misao vodilju organizacije cijele proslave, pišući: *Od g. 1686. do g. 1936. prošlo je 250 godina. Za to su vrijeme Bunjevci u Subotici, u Baji i u okolnim selima živjeli, radili i patili i ginući pod oružjem, a znojeći se po njivama i vinogradima sačuvali ove krajeve za onaj narod, koji*

je tu već više od podrug hiljade godina, za Slavenstvo. 15. i 16. kolovoza ćemo naglasiti da je Subotica naša i danas, i očelicitati ćemo srce za daljnji rad i borbu da ona i sva okolina ostane naša (Subotičke novine, 15. kolovoza 1936., str. 5).

Posebno je s velikim iščekivanjem u Subotici dočekana Velika Gospa, dan kada je svečano održana proslava 250. godišnjice dolaska Bunjevaca u Bačku. Po pisanju tadašnjega tiska, vrea se u gradu osjetila od ranih jutarnjih sati, jer su iz svih mjesta Bačke i Baranje počele pristizati velike mase šokačko-bunjevačkih Hrvata, a tadašnje procjene govorile su da ih je pristiglo oko 120 000. Cijeli grad je bio okićen hrvatskim trobojnicama, a i sam biskup Budanović objesio je najveću hrvatsku zastavu na pročelje katedrale sv. Terezije Avilske.

Već u ranim jutarnjim satima Hrvatska glazba iz Mostara stupala je ulicama te svirkom pozivala građane da se priključe i sudjeluju u proslavi, što je izazvalo oduševljenje kod Subotičana. Građani i gosti u grupama su se okupljali oko katedrale, Hrvatskog doma i na željezničkom kolodvoru, odakle su u povorci svi zajedno krenuli prema stadionu HNK-a Bačka, na tribini kojega je bila izgrađena velika pozornica, pripremljena i okićena za održavanje svečane svete mise. Svečanu svetu misu služio je upravo mostarski biskup fra Alojzije Mišić, a apostolski administrator Bačke, biskup Budanović, tom mu je prilikom koncelebrirao. Na samoj misi, HPD Neven, pod dirigentskim ravnanjem dr. Katanca, pjevao je Matzovu *Hrvatsku misu*.

Nakon tog misnog slavlja organizatori su priredili povijesno-kulturnu povorku koja je, prolazeći ulicama grada, okupljenim građanima i gostima simbolično dočarala dolazak Bunjevaca u Bačku te sve kulturno stvaralaštvo bunjevačko-šokačkih Hrvata. Po pisanju *Subotičkih novina*, na čelu povorke bio je banderij konjanika s hrvatskim zastavama, a odmah iza njih stupala je Hrvatska glazba iz Mostara, obučena u narodne nošnje, te Organizacijski odbor na čelu s msgr. Blaškom Rajićem. Autor teksta posebice ističe kako su nakon bosanskih Hrvata stupali hercegovački franjevci predvođeni fra Ilijom Rozićem te o tome piše: ... *dok je za Bosancima na snažnom bijelcu jahao u habitu o. fra Ilija, impozantan hercegovački franjevac s dugom zastavom s izraznim grbom u sredini. On je imao predstavljati franjevca koji je doveo Bunjevce u novu domovinu, dok su ostali o. franjevci, koji su u povorci išli odmah iza fra Ilije sjećali na 18 siromašnih sinova sv. Franje, koji su sa svojim narodom išli u daleke nepoznate krajeve (Subotičke novine, 23. kolovoz 1936., str. 3).* Iza hercegovačkih Hrvata obučenih u narodne nošnje išli su gosti i građani Subotice. U povorci su također bili prikazani i

brojni bunjevački narodni običaji, od *kraljica* do *muslundžija*, a bila su zastupljena i sva hrvatska prosvjetno-kulturna društva. Među njima su se posebice isticali *križari* i *križarice*, koji su u povorci nosili velik križ načinjen od slame, koji je u sredini imao simbol hostije, s natpisom ŽEA (ŽEA-žrtva-evanđelje-apostolat, kratica križarskoga gesla, op K. B.). Cijela povorka uputila se tom prigodom prema katedrali, gdje je bio organiziran velik narodni zbor koji je uime organizatora otvorio msgr. Rajić, a nakon njega, uime središnjice HSS-a, dr. Ivan Pernar i seljak iz okolice Subotice, Vranje Tumbas. Na kraju je uime subotičkih intelektualaca govorio dr. Kuntić, koji je jasno zaključio: *Ova naša velebna manifestacija neka za svagda dokonča sve jalove i tendenciozne rasprave i dokone teorije o narodnoj pripadnosti nas Bunjevaca. Mi smo ovdje bili prije četiri sto godina, tu jesmo i danas i tu ostajemo sve do tle dok i jedno hrvatsko srce bije u bunjevačkim grudima. Kao Hrvati smo napustili našu rodnu grud u kršnoj Hercegovini da nastavimo naš život u bačkim ravninama* (Isto, str. 4). U večernjim satima organizirana je svečana akademija na kojoj su gosti i domaćini pogledali dramu prof. Malagurskog posebno napisanu za tu prigodu, u kojoj su prikazani glavni događaji od doseljivanja Bunjevaca iz Hercegovine do zbivanja iz 1918. godine, kada su bunjevački mladići u Subotici kao znak slobode na tornju Gradske kuće izvjesili hrvatsku trobojnicu. Također, tom je prigodom Marko Čović izrecitirao i prigodnu domoljubnu pjesmu vlč. Alekse Kokića, *Za ljepšu budućnost*, u koju je autor također utkao identitetsku povezanost bačkih i hercegovačkih Hrvata kroz stoljeća. Cijeli ovaj velik dvodnevni društveni događaj pratili su i brojni tiskani mediji te su opširne komentare i reportaže objavili *Jutarnji list*, *Hrvatska straža*, *Hrvatski dnevnik*, *Nedjelja*, *Obitelj*. Tako je Janko Šimrak u komentaru objavljenom već 17. kolovoza istaknuo: *Bunjevački Hrvati preživjeli su prekjučer i jučer dane velikoga slavlja "kakvog još nikad nisu bili svjedoci". Kada je zimus generalni vikar Blaško Rajić napisao, da će biti ove godine svečano proslavljena 250 godišnjica dolaska veće grupe Bunjevaca u Suboticu i preuzimanje vlasti u tom najvećem današnjem hrvatskom gradu iza Zagreba, svi su to velikom radošću primili, "ali nitko nije slutio, kako će to biti veličanstvena proslava i kako će to odjeknuti ne samo u srcima sviju Bunjevaca i Šokaca širom Bačke, nego i u srcima sviju Hrvata širom lijepe naše domovine"* (Subotičke novine, 28. kolovoz 1936., str. 4).

Ipak, nisu sve novine prenosile pozitivne reakcije, jer se dio subotičkih i beogradskih prorežimskih novina i tada trudio umanjiti značenje proslave te su njihove procjene o

broju sudionika varirale između 20 000 i 40 000 prisutnih. Posebno se u kritikama istaknuo komentator prorežimskoga subotičkog lista, *Smotra*, Rakić, koji je dobio izravnu zadaću da umanjí značenje proslave. O njegovu je pisanju komentar i citate iznio i novinar *Subotičkih novina*, koji piše: *da on obračuna "s popovima, frankovačkim drekavcima, balavadijom iz Hrvatskog Radiše, sa frankovačkim gadovima koji se natječu u olajavanju ove države, koja ih hrani hlebom!" Gospodin Rakić je izgleda ozbiljno shvatio situaciju i, da se poslužimo njegovim rječnikom, počeo da "olajava" sve što je naše hrvatsko-bunjevačko zaklinjući se i opet za "bedem jugoslavenstva"* (Isto, str. 4).

Treba istaknuti kako je biskup Budanović upravo u posebno tiskanom broju *Klasja naših ravni* izravno odgovorio tim subotičkim prorežimskim političkim krugovima kada je u svojoj uvodnoj riječi o važnosti održavanja proslave doseljenja jasno istaknuo: *Ovogodišnje "Klasje" opisuje proslavu što su Bunjevci na blagdan Velike Gospojine o. g. održali u Subotici; sačuvat ćemo uspomenu na ove svetkovine, jer nam se pred očima obnovila prošlost našega naroda, koji je posli 250 godina jasno htio posvidočiti da nepomućeno u njemu živi svist, da su Bunjevci vazda bili i virna dica svete katoličke Crkve i odličan ogranak velikoga hrvatskoga naroda* (*Klasje naših ravni*, 1936., br. 4, str. 193).

Stoga, iako su ovi negativni komentari i očiti politički pritisci imali cilj poljuljati iskazano hrvatsko zajedništvo te oslabiti uznapredovale hrvatske nacionalno-integracijske procese u Bačkoj, što se posebice vidjelo 1939. godine, u događajima koji su uslijedili nakon uspostave Banovine Hrvatske, kada su velikosrpski krugovi uspjeli zaustaviti bačke Hrvate – Bunjevce i Šokce u njihovoj težnji da se i Bačka Hrvatska teritorijalno integrira s novom Banovinom. Ipak, ni tada ti velikosrpski krugovi, sve do 1941. godine, nisu postigli nikakav veći rezultat u razbijanju jedinstva i zajedničkog rada hrvatskih građanskih i crkvenih prvaka na ostvarenju hrvatskih kulturno- i nacionalno-integracijskih procesa te u njihovu nacionalnom povezivanju s Hrvatima s drugih prostora. Tek nakon izbijanja Drugoga svjetskoga rata i brzog sloma Kraljevine Jugoslavije bački Hrvati proživljavaju nove snažnije dezintegracijske udare. Jer, tijekom rata, pod mađarskom vlašću, te napose nakon rata, zbog udara novoga komunističkog jugoslavenskog režima, dolazi do snažne represije i posvećenijeg iskorjenjivanja prijeratnih crkvenih i građanskih političkih i kulturnih prvaka, što rezultira time da se u tom poslijeratnom razdoblju, do pedesetih godina, gase i brojna kulturna društva. Tim se nestankom hrvatskih građanskih elita i kulturnih društava u konačnici nano-

se nerješive posljedice za opstojnost hrvatsko-bunjevačke zajednice u Bačkoj i dolazi do novih snažnih nacionalno-dezintegracijskih procesa.

ZAKLJUČAK

Procesi hrvatske nacionalne integracije koji su započeli tridesetih godina 19. stoljeća na prostoru Trojedne Kraljevine, od sredine istoga stoljeća zahvaćaju i šire se na rubne ili periferijske hrvatske prostore od Istre preko Dalmacije i Bosne i Hercegovine do prostora Južne Ugarske, tj. Baranje, Bačke i Banata. Istodobno te hrvatske nacionalno-integracijske procese paralelno prate i na njih snažno utječu brojne negativne silnice, a to se posebice očituje u posvećenoj teritorijalnoj dezintegraciji hrvatskih zemalja te, s tim u vezi, prometnoj nepovezanosti i gospodarskoj zaostalosti, što bitno utječe na tijek modernizacijskih procesa i uspostavu novog hrvatskoga građanskog društva. U tom kontekstu upravo treba promatrati i učinke kasnijega započinjanja preporodnih pokreta rubnih hrvatskih etničkih i nacionalnih zajednica, koji su napose od 1868. godine zbog smanjene mogućnosti djelovanja hrvatskih političkih i kulturnih prvaka bile još više izložene negativnim dezintegracijskim utjecajima, poglavito mađarskih vladajućih elita. Usporeni procesi posebice su očiti kod južnougarskih hrvatskih etničkih zajednica Bunjevaca i Šokaca, kojima mađarske elite osporavaju hrvatsku nacionalnu pripadnost, te su tijekom 19. i početkom 20. st. činile snažne asimilacijske pritiske. Sličan usporeni proces odvijao se i nakon okupacije odnosno aneksije Bosne i Hercegovine, koju je također proveo vrh vlasti Austro-Ugarske Monarhije. Ipak, pod utjecajem bosansko-hercegovačkih franjevacu, koji su dobro poznavali prilike u Osmanskom Carstvu kao i u Austro-Ugarskoj Monarhiji, već od sredine 19. stoljeća stvaraju se prvi koraci da se i taj prostor poveže s ostatkom hrvatskih zemalja, i to poglavito na kulturnom polju. Također se hrvatski kulturno- i nacionalno-integracijski procesi, odnosno suradnja bačkih i hercegovačkih Hrvata, od početka do sredine 20. stoljeća – od njihovih prvih doticaja, odvija vrlo otežano, jer i na te odnose snažno djeluju dezintegracijski utjecaji kako mađarskih tako i nešto kasnije srpskih kulturnih i političkih prvaka.

Ta kulturna suradnja bačkih i hercegovačkih Hrvata u naznačenom vremenu odvija se u tri stupnja. Prvi stupanj odnosi se na prve doticaje bačkih i hercegovačkih crkvenih i građanskih prvaka za Austro-Ugarske Monarhije te njihove pokušaje oko suzbijanja utjecaja austro-mađarskoga hegemonizma na procese hrvatske nacionalne i kul-

turne integracije. U tom stupnju prve kontakte ostvaruju fra Alojzije Mišić i fra Didak Buntić, koji su prije i u tijeku Prvoga svjetskoga rata boravili na prostoru Bačke. U tom stupnju također vidljivo je kako se hrvatski crkveni prvaci, fra Didak Buntić i vlč. Pajo Kujundžić, gotovo istodobno suočavaju s potrebom otvaranja škola na narodnom jeziku, ali ih u tome umnogome onemogućuju inorodne vladajuće elite. Drugi stupanj započinje nakon uspostave Kraljevine SHS i karakterizira ga početak jače suradnje na političkom i kulturnom polju, a cilj ove nove suradnje jest zajedničko suprotstavljanje hrvatskih prvaka negativnom utjecaju novog velikosrpskoga hegemonizma. Taj stupanj obilježuje zajednička suradnja većinom crkvenih prvaka unutar Hrvatskoga katoličkog pokreta, tj. političkih stranaka nastalih unutar toga pokreta – Hrvatske pučke stranke iz BiH odnosno Bunjevačko-šokačke stranke te nešto kasnije osnovane Vojvođanske pučke stranke, čiji su istaknuti članovi u Hercegovini bili fra Didak Buntić, a u Bačkoj vlč. Blaško Rajić. Ova politička suradnja onemogućena je nakon uvođenja diktature i zabrane rada nacionalnih stranaka. Na prosvjetno-kulturnom polju posebice dolazi do izražaja suradnja bačkoga apostolskog administratora, biskupa Budanovića, i vrhbosanskog nadbiskupa Šarića, koji u to vrijeme – zbog posvemašnje srbizacije školstva u Bačkoj – prima brojnu hrvatsku mladež u katoličke odgojno-obrazovne ustanove u BiH. Ta suradnja rezultirala je i jačanjem nacionalne svijesti akademski obrazovane bunjevačke mladeži. Upravo se taj dio mladeži, koji se dijelom školovao i na učilištima u BiH, nakon dolaska u Zagreb okuplja oko HAD-a Bunjevac. Oni su već 1927. godine prvi pokrenuli akciju oko kulturno-identitetskog povezivanja bačkih i hercegovačkih Hrvata, ali i ta njihova želja da posjete i upoznaju zemlju predaka nije se uspjela realizirati zbog dezintegrirajućih učinaka diktature koja je proglašena 1929. godine. Treći stupanj odvija se za diktature kralja Aleksandra i neposredno nakon nje, a karakterizira ga snažno kulturno-identitetsko povezivanje prostora Bačke i Hercegovine. U ovom stupnju posebno se ističu dva događaja: prvi je posjet bačkih Hrvata Hercegovini 1933. godine, a drugi je uzvratni posjet hercegovačkih Hrvata Bačkoj prigodom proslave obilježavanja *250. godišnjice dolaska jedne veće grupe Bunjevaca u Bačku*, koja je održana u Subotici 1936. godine. Kako je za diktature bio onemogućen politički rad u Bačkoj, dolazi do zajedničke suradnje bunjevačkih crkvenih i građanskih prvaka, što se posebice vidi 1933. godine, kada čelnništvo HPD-a Neven u dogovoru s drugim bačkim kulturnim društvima organizira posjet “izvoru rike Bune”, te na temelju preradbe

Krešimir BUŠIĆ
**Doticaji hercegovačkih
franjevaca s bačkim
Hrvatima, od fra Didaka
Buntića do fra Dominika
Mandića te bosanskog
franjevca i mostarsko-
duvanjskog biskupa fra
Alojzija Mišića**

navedenoga kulturno-identitetskog atributa pučke razine simbolički povezuje Bačku i Hercegovinu. U realizaciji toga posjeta od subotičkih kulturnih i društvenih prvaka veliku su ulogu imali Ivan Malagurski-Tana, dr. Mihovil Katanec, Matej Jankač, Josip Đido Vuković, Petar Pekić i dr. Marko Kuntić, dok su u Hercegovini ovaj skup posebice podržali dr. fra Dominik Mandić, biskup fra Alojzije Mišić, dr. Bariša Smoljan, Mato Rimac i Haki beg Kolaković. Istodobno, vodeće se osobe Katoličke crkve u Bačkoj od 1933. godine okupljaju oko programa Katoličke akcije te započinju organiziranje radi okupljanja i zajedničkog djelovanja svih hrvatskih građanskih i crkvenih prvaka, kako bi se pružio učinkovit otpor velikosrpskom hegemonizmu i asimilacijskoj politici. Za tu svrhu biskup Lajčo Budanović osniva Zakladu biskupa Budanovića te zajedno s msgr. Blaškom Rajićem pokreće rad Subotičke matice, krovne društveno-kulturne organizacije bunjevačko-šokačkih Hrvata. Upravo su oni već 1935. godine i bili pokretači ideje velike proslave *250. godišnjice dolaska jedne veće grupe Bunjevaca u Bačku*, koju su također prihvatili i svesrdno u realizaciji pripomogli članovi svih hrvatskih kulturnih i vjerskih društava. Ova proslava okupila je u Subotici predstavnike brojnih hrvatskih društava sa cijelog hrvatskog prostora, od Zagreba i Sarajeva do Senja i Gospića, a posebice su tom prigodom svečano dočekali hercegovački Hrvati koji su, predvođeni biskupom fra Alojzijem Mišićem i fra dr. Dominikom Mandićem te brojnom braćom franjevcima, zauzeli i počasno mjesto u toj velikoj svečanosti. Svi navedeni kontakti u znatnoj su mjeri doprinijeli da do početka Drugog svjetskog rata bački i hercegovački Hrvati, ponajviše kroz suradnju na polju prosvjete i kulture, ojačaju svoje kulturno-identitetske veze te se na taj način učinkovito odupru pritiscima velikosrpskoga hegemonizma, koji je težio zaustaviti hrvatske kako teritorijalne tako i nacionalno-integracijske procese.

Slika 1:

Pozdravni govori
Đide Vuković,
P. Pekić i
I. Malagurski
na izvoru
rijeke Bune

Subotičke vijesti.
XXXX

Osobna vijest. Jučer su iz Beograda stigli narodni poslanici ga. dr. Vranje Sudarević, Blaško Rajić i dr. Stipan Vojnić-Tunić, a doputovali su s njima i nar. poslanici fra Didakt Buntić, vođa kršnih hercegovačkih Hrvata, dr. Marko Rebac iz Banje Luke i dr. Dominik iz Dalmacije, koji su odsjeli kod g. dra Sudarevića. Sinoćnjim vlakom otputovali su opet sva pomenuta gospoda u Beograd, dok su subotički poslanici otputovali danas — G. ministar Drašković posjetio je u Baji sa porodicom oboljelog bajskog župana i kr. vladinog komesara g. dra Matića, s kojim se poduzeo razgovarati o situaciji bajskog trokuta.

Slika 2:

Pozdrav djevojčice
Sofije Boras kod
slavoluka u Blagaju

Slika 3:

Veselje
seljačkog
naroda na
Blagajskom
polju

Krešimir BUŠIĆ

**Doticaji hercegovačkih
franjevaca s bačkim
Hrvatima, od fra Didaka
Buntića do fra Dominika
Mandića te bosanskog
franjevca i mostarsko-
duvanjskog biskupa fra
Alojzija Mišića**

Slika 4:

Fra Ilija Rožić
na bijelcu pred
grupom Bunjevaca
koji dolaze

ZA LJEPSU BUDUĆNOST

(Odlomak iz zbirke pjesama: Zbirka pjesama u 1000 stihova)

Iz zemlje kamene, kršna Hercega Stjepana hrabrog
S izvora hladane Bune predi su naši slavni
Jednoga crnoga dana praćeni urlikom bure
Došli dušama bolnim u puste bačvanske ravni.

Ognjite toplo i ljubav nije ih čekala ovdje,
Ostvari se nisu im bili mnogi njihovi snovi.
Umjesto mira i sreće i zemlje meda i mlijeka
Pustili ih sačeka jedne, bojevi mnogi i novi.

Al u njih bijše srca, u njih bijše snage,
Njihove muševne grudi vjerom su bile pune,
Život su davali tado, nosili trnove krune,
Za sreću doma svoga, slobodu grude im drage.

A danas nama kažu: prezreli narod svoj mi smo,
Stidimo da se vjere, jezika svog i nane.
Slavnih nam preda naših da vrijedni potomci nismo,
U ljenosti, nemaru tromom da mlade živimo dane.

O Rode dragi, laže ko o nama tako šta zbori,
Jer iako mala nas četa, iako malo nas ima,
Glasno i jasno uvijek zborimo svuda i svima
Da srce naše mlado ljubavlju Domaji gori.

I nek nam dođu dani krvavi, teški i crni,
Oblaci makar će gusti čitavo nebo nam skriti,
I onda svi ćemo hrabro gromovnim glasom zboriti:
HRVATI BILI SMO UVIJEK — HRVATI I ODSAD BITI!

Hrvati bili smo uvijek, ostat i dalje Hrvati,
Ljubiti vjeru svoju, vjerni bit svojoj nani,
Borit se za grudu rodnu, da sreća Rodu nam zlati,
Da svanu svima nam jednom ljepši, sretniji dani!!!

Aleksandar Kokot.

Krešimir BUŠIĆ

Doticaji hercegovačkih
franjevaca s bačkim
Hrvatima, od fra Didaka
Buntića do fra Dominika
Mandića te bosanskog
franjevca i mostarsko-
duvanjskog biskupa fra
Alojzija Mišića

Živa hrvatska svijest Bunjevaca

Izjava mostarskog biskupa prije odlaska iz Subotice

Pod gornjim naslovom donosi
Jutarnji list:

Subotica, 18. VIII. Sinoć u 8
sati otputovao je iz Subotice mos-
tarski biskup fra Alojzije Mišić.
Prije polaska u razgovoru sa na-
šim dopisnikom dao je slijedeću
izjavu o svojim dojmovima prili-
kom proslave 250 godišnjice do-
laska Bunjevaca u Bačku.

„Meni je osobito bilo drago ka-
da sam saznao da Bunjevci na-
mjeravaju održati jubilarnu prosla-
vu svoga dolaska u Bačku, pa
sam odlučio da ih tom prilikom i
ja, premda mi je već 80 godina,
kao Hrvat Hercegovac sa rijeke
Bune, odakle su ovi doseljeni, po-
sjelim i blagoslovim. Mene je vr-
lo oduševila veličanstvena povor-
ka i živa hrvatska svijest Bunje-

vaca. Još prije rata sam jednom
prilikom bio u Subotici među Bu-
njevcima, pa me ugodno iznena-
dila kada me je jedna bunjevačka
obitelj primila u svoj dom, koji je
bio okičen hrvatskom trobojkom.
Hrvatska svijest među Bunjevcima
bila je već i tada živa, ali je od
toga doba pod kulturnim utjecajem
svojih sinova silno porasla, što se
vidi po grandioznoj svečanosti ko-
ju sam imao sreću vidjeti za ova
tri dana. Bio sam i kod nekoliko
Bunjevačkih kuća, pa sam vidio
njihovu uzornu čistoću i red. Sre-
tan sam što vidim da Bunjevci koji
žive religioznim obiteljskim živo-
tom tako lijepo napreduju, pa ne-
ka ih Bog blagoslovi u daljnjem
njegovom radu.

- ANTUNOVIĆ, I. (1882. pretisak, 2002.), *Razprava o podunavskih i potiskih Bunjevaca i Šokaca u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom*, Beč: Hrvatski znanstveni zavod, pretisak Pečuh.
- ANTIĆ, LJ. (2007.), *Velikosrpski nacionalni programi – ishodišta i posljedice*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb.
- BUDANOVIĆ, L. *Povijest humske zemlje (do Hercegovine)* [pod pseudonimom V. Labudić], Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1938., Subotica, str. 44-46.
- BUŠIĆ, K. (2005.), *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačke elite u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj)*, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.
- BUŠIĆ, K. (2008.), *Povijesni okvir pri istraživanju bačkih i srijemskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca)*, Zbornik radova "Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti", Nijemci, str. 122-150.
- CASTELLS, M. (2002.), *Moć identiteta*, Golden marketing, Zagreb
- ČERNELIĆ, M. (1994.), Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu, *Studia ethnologica Croatica*, 6: 85-103.
- EVETOVIĆ, M. (2005.), *Život i rad Paje Kujundžića*, Pučka kasina 1878.
- GRLICA, M. (2003.), *Blaško Rajić i stvaranje prve jugoslavenske države*, EX PANONIJA, Istorijski arhiv Subotice, Subotica, str. 55-59.
- GRUPA AUTORA (1993.), Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890.-1990., *Studia Vrhbosnensia* – 5, Vrhbosanska visoka teološka škola, Sarajevo-Bol, 548 str.
- GRUPA AUTORA (1925.), *Znameniti i zaslužni Hrvati 925.-1925.*, Zagreb.
- Hemeroteka: *Neven* 1918.-1921., 1925.; *Subotičke novine* 1933.-1936.; *Subotička Danica: kalendar za Bunjevce i Šokce* 1912.-1914., 1918.-1941.; *Klasje naših ravni* 1935.-1936.; *Obitelj* 1933.-1936.; *Svijet*, 1933.
- Historijski arhiv Subotica Fondovi: HAS; F: 47/I.-XIII, F; 47/Gradonačelnik, F;47/Strogo. pov.

HORVAT, R. (1942.), *Hrvatska na mučilištu*, Kulturno-historijsko društvo "Hrvatski rodoljub", Zagreb.

HORVAT, R. (1922.), *Hrvati u Bačkoj, Bunjevci i Šokci*, Knjižnica "Hrvatskog lista", Osijek.

MAČKOVIĆ, S. (2001.), *Josip Vuković–Đido, njegovo političko djelovanje i rezultati, 1926.–1941.*, rukopisni rad, Subotica, str. 14-23.

MAČKOVIĆ, S. (2005.), Proslava 250. obljetnice doseljenja veće skupine Bunjevaca (1686.-1936.), *Hrvatska revija*, V (3): 44-53.

MATIJEVIĆ, Z. (1998.), *Slom politike katoličkog jugoslavenstva – Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS 1919.-1929.*, Hrvatski institut za povijest, Dom i Svijet, Zagreb.

NIKIĆ, A. (2004.), *Fra Didak Buntić – hrvatski i crkveni velikan*, Andrijina knjižnica, HKD Napredak, Mostar.

PEKIĆ, P. (1930.), *Povijest Hrvata u Vojvodini, od najstarijih vremena do 1929. godine.*, Matica hrvatska, Zagreb.

PEKIĆ, P. (1934.), *Spomenica pohoda Bunjevaca u Svoju staru postojbinu*, Subotica.

PRČIĆ, I. (1936.), *Subotica i Bunjevci – da se ne zaboravi*, Matica Subotička, knjiga 4, Subotica.

Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića (mlađeg).

ROGIĆ, I. (2003.), Hrvatski nacionalni identitet i društvene elite, u: S. Baloban (ur.), *Hrvatski identitet u Europskoj uniji* (str. 12-49), Glas Koncila, Zagreb.

SEKULIĆ, A. (1990.), *Bački Bunjevci i Šokci*, Školska knjiga, Zagreb.

SEKULIĆ, A. (1991.), *Bački Hrvati – Narodni život i običaji*, JAZU, Zagreb.

ŠIŠIĆ, F. (1920.), *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Matica hrvatska Zagreb.

TEMUNOVIĆ, J. (2002.), *Subotička Matica*, Pučka kasina 1878., Subotica.

TEMUNOVIĆ, J. (2002.), *Zadužbina biskupa Budnovića*, Pučka kasina 1878. i Hrvatska udruga "Lajčo Budanović", Subotica.

VRKATIĆ, R. (2004.), *Pojam i biće srpske nacije*, Izdavačka knjižnica Zorana Stanojevića, Sremski Karlovci-Novi Sad, str. 902.